

Kötő József

Nemzetközösségi intézmény

Abból az igazságból kell kiindulnunk, hogy szerencsésebb dolog arról vitatkozni, hogyan tegyük lakhatóbbá házunkat, mint az otthon hiányáról panaszkodni. A Sapientia – EMTE esetében is erről van szó: beszélhetünk beteljesületlen elvárásokról, amelyek viszont bölcs intézmény-menedzsmenttel pótolhatók, de a tény elvitathatatlan: megteremtődött a lehetőség egy új típusú, önkormányzatra épülő nemzeti intézmény létrejöttéhez.

Színháztörténészként számomra ez az adat a legtöbbit mondó. A két világháború közötti időszakban a valós színházi értékek termelése akkor indult meg, amikor megszületett egy új típusú intézmény, amely kötődött a köz- és szellemi élethez; megtartásában érdekelt volt az egész erdélyi magyar társadalom szervezett ereje. Ezt a színháztípust a Thália R.T. testesítette meg, amely részvénytársaság formájában működött, hogy maga mögé állíthassa a közösség szervezett erejét. Jogilag ugyan magánvállalkozás volt, de ahogyan Kemény János fogalmazta: lényegében az erdélyi magyar kultúrközösség közvetlen irányítása alatt álló nemzeti intézmény – „nemzetközösségi színház” volt. Ennek a modellnek a megidézésével máris a „nagy sötétlő erdőbe” jutottunk, az igaz út „meglelésében”.

I. Kié az egyetem?

Végső soron tehát a vitaindítónak nem csupán arra a kérdésre kell válaszolnunk, hogy „univerzitas” vagy nem a Sapientia – EMTE, hanem tisztán kell látnunk: az alapító és az üzemeltető döntési jogköre, pontosabban döntései határozzák meg az intézmény jellegét és teljesítőképességét.

Esetünkben az alapításhoz szükséges tőkét, mint közismert, egy magyarországi politikai párt teremtette elő, a magyar állam mindössze a stróman szerepét töltötte be. A működtetést egy egyházi alapítványra bízták, amely elsősorban nem a szakmaiságra, hanem az alapítók politikai sugallatainak közvetítésére figyelt. Indulásakor tehát az Erdélyi Magyar Tudományegyetem elsőrendűen politikai jelkép volt, csupán másodsorban vált a „közértelmesség” szellemi műhelyévé. (Ezzel is magyarázható, hogy az intézmény felügyeletét nem az erre hívatott szakminisztériumra bízták, hanem lényegében egy politikai testületre, a Határon Túli Magyarok Hivatalára.) Ezért állhatott elő az a helyzet, hogy hiába volt készen – erdélyi kutatócsoportok

munkája nyomán – valamennyi szakág intézményes oktatásának megvalósíthatósági tanulmánya, s ebből a közösségi versenyképesség jegyében egy hálózatszerűen építkező, a munkaerőpiachoz alkalmazkodó, az övezet human erőforrását felkészítő regionális egyetem igénye rajzolódott ki, mégis egy testre szabott öltöny helyett konfekcióiparból vásárolt, utólag adjusztált ruhába öltöztette az új intézményt a teremtés nehézségeivel küszködő akkori operatív vezetés. Az történt ugyanis, hogy a valóban hosszadalmasabb, de ésszerűbb építkezés helyett a visszaszámlálás korszaka következett, a magyarországi választásokig működnie kellett az „egyetemnek”. Nem a munkaerőpiac diktálta a beinduló szakok listáját, hanem, kevés kivétellel, az a szak kapott támogatást a beinduláshoz, amely függetlenül attól, hogy párhuzamos képződmény volt vagy nem, de a visszaszámlálás lezárultáig remélhette az ideiglenes működési engedély megszerzését. A politika és a szakma keveredése nyomán megsérült tehát az a fontos alapelv, amelynek a jegyében keletkezett a magánegyetem ötlete: a versenyképes erdélyi magyar közösség kimunkálása érdekében érvényesíteni kell a komplementaritás elvét, hogy a 21. században valamennyi húzó ágazatnak számító képzési irányban megszülessék a továbbtanulás lehetősége anyanyelven. Rendkívül lényeges, hogy műszaki téren létrejött a minőségi anyanyelvű képzés, de például a közösségi gazdasági konszolidáció alapját képező mezőgazdasági szakembereket felkészítő oktatási formák helyett, számos esetben, állami keretekben már létező szakokat kettőztek meg. Paradox helyzet keletkezett: hogy az egyetem az adományozó kizárólagos érdekeit szolgálhassa, csakis a magyar állam pénzén működött, az intézmény nem igényelte, de a közösség sem érzett rá, itt a lehetőség nemzeti intézményünk megteremtésére. Az RMDSZ, mint közképviselői testület, kényszerpályán volt. Az alapítók nem igazán vonták be a szervezésbe, hogy az intézmény megteremtése nyomán remélhető erkölcsi haszon a politikai alternatívaként támogatott szövetségi ellenzékot erősítse. Az RMDSZ helyesen döntött, amikor mindezek ellenére megadta az akkreditációhoz szükséges politikai támogatást, ezzel is egy fontos bázist alakítva ki az önálló magyar egyetem megteremtése útján. A magyarországi kormányváltás csak súlyosbította a helyzetet: a Sapientia – EMTE-t végképp a politikai húzd meg, ereszd meg eszközövé tette. Nagy kár, hogy amennyire bölcs volt az RMDSZ az ideiglenes működési engedély megszerzésének támogatásakor, ebben a helyzetben nem alakított ki határozott álláspontot. Nagyon káros volt az is, hogy a politika egyre fokozottabb hitelvesztése egyre hiteltelenebbé tette a Sapientia – EMTE szakmaiságát is. Mindennek következménye volt, hogy lassan, későn alakultak az autonóm, minőséget teremtő, felsőoktatás igényelte intéz-

ményi keretek, még a szakmai döntéseket is a szenátus helyett a mindössze felügyeleti hatáskörrel rendelkező alapítványi kuratórium hozta meg. Ennek egy másik oka lehetett, hogy rendkívül éles viták kísérték az egyetemi központ helyének eldöntését. Mivel a megvalósíthatósági tanulmány megkerülte a konkrét struktúraépítés problémáját, nem kanonizálódott sem a hálózatszerű építkezés módszertana, sem az egyetemi központ helye. A különböző helyszínek úgy vélték biztosítottnak létüket, ha megszerzik a rektorátus üzemeltetési jogát; ahelyett, hogy az Erdélyben már elkészült felmérésekre támaszkodva egyértelműsödött volna: ha nemcsak egyetemi falakat akarunk építeni, hanem egyetemi szellemet is akarunk teremteni, akkor Kolozsvárnak kell központtá válnia, – inkább nem szervezték meg a szenátust, s ennek sok szakmai kérdés áldozatául esett. Otthon teremtődött tehát, de helyenként lakhatatlan berendezéssel. Nehezebb viszont otthont alapítani, mint a berendezést kicserélni. Tisztázzuk: történelmi tény tehát a Sapientia – EMTE létrejötte, amely az erdélyi magyar tudományosság és oktatás felgyarává válhat, csakhogy lakályossá kell tenni az otthont.

A lakályos otthon titka: a lakberendezőkre, a szakmára kell bízni a bútorgarnitúra megválasztását, s akkor olyan otthon teremtődik, amely közvetlenül kötődhet a köz- és szellemi élethez, megtartásában érdekeltté válhat az egész erdélyi magyar társadalom szervezett ereje. Van tehát kiút: létrehozni a „nemzetközösségi egyetemet”, a Kemény János-i értelemben egy olyan vállalkozás szervezhető – akár részvénytársasági alapon –, amely közvetlen közösségi irányítás alatt áll. Alakul, gazdagodik az a középosztály, amely képes ilyen vállalkozásra. Újra kell tehát gombolni a mellényt, még nem késő. Több pillérű eltartói rendszert kell kialakítani, amely elég stabil ahhoz, hogy szakmailag építkezni lehessen, de ne legyen kiszolgáltatva a politikai szélfúvásoknak. Megítélésem szerint ezt a harmadik pillért be kell építeni az egyetem finanszírozási rendszerébe az ingadozó magyar állami pénzek és a remélt román állami támogatás mellé.

II. Hogyan gomboljuk újra a mellényt?

Miután tengernyi pénz elköltődött megvalósíthatósági tanulmányok kidolgozására, mai napig sem született meg az erdélyi valósághoz adekvát, konkrét struktúra-vázlat. Az ilyen jellegű munkák elakadtak a nemzetközi rendszerek és intézményszervezési elvek (egyébként igen színvonalas) bemutatásánál. Az erdélyi munkacsoportok által elkészített, ugyancsak tengernyi (mennyiségben és nem pénzben) előtanulmány felhasználásával el

kell készülnie annak a szintézisnek, amely a valós helyzethez alkalmazkodó, korszerű struktúrát vázolja fel, egy reális küldetés-programhoz illesztve.

Hadd fogalmazzak meg az újragomboláshoz szükséges néhány alapelvet.

a. Az uniós Európa a régiók, a kistérségek földrésze lesz. Az a közösség maradhat versenyképes, amely oktatásának központi kérdésévé a Nemzeti Fejlesztési Tervekben szereplő elképzelések számára szükséges humánerőforrás képzését teszi. Újra kell elemezni a Sapientia – EMTE képzési kínálatát. Az alkalom erre kiváló, hisz most zárulnak az első képzési ciklusok, gyökeresen átszervezhető az egyetem szakjegyzéke. Kedvező körülményt jelent, hogy az elmúlt időszakban nagyon sok fiatal oktató és kutató szerzett tudományos és akadémiai fokozatot, rendelkezésre állhat tehát a szükséges szellemi tőke is. Példaértékűnek érzem a csíkszeredai szociológiai tanszék vidékfejlesztési szakán végzett szakember-utánpótlás nevelését.

b. Kortársi világunk alapvető trendje a felsőoktatás eltömegesedése. Statisztikák mutatják, hogy a 18–30 éves korosztályban az utóbbi harminc évben a világon 300 %-os növekedés volt a felsőoktatásba beiskolázottak körében. Franciaországban 50 %, sőt a kelet-európai Lengyelországban is 35 % volt a gyarapodás, nálunk mindössze 30 %. A jelenséggel szembe menni tehát botorság, számolni kell vele az EMTE strukturálásakor is. Kultúraváltó korunkban, a digitális éra beköszöntekor csak az a közösség lehet versenyképes, amely nagy számú értelmiségi réteggel rendelkezik. Felgyorsult világunkban az ismeretek rendkívüli ütemben avulnak el, ma már a flexibilitás, az élethossziglani tanulás a megváltó pedagógiai szemlélet. A minőség és eltömegesedés paradoxona úgy oldódik fel, hogy a felsőoktatási képzésben részesedő diákokat tanulni tanítjuk meg, elsajátítatjuk velük ismereteik állandó felújításának módszertanát. Mást és másként kell oktatnunk. Reinhard Kahl írja: „A tanulást olyan tevékenységekkel kell összekapcsolni, melyek segítségével az emberek saját kezükbe veszik sorsukat.” Megváltozott a tanulás értelme és módszertana. A hagyományos „tudásátadó” módszereket felváltja az „alkalmazni tudás” szemlélete, szükségessé válik az egyetemi képzési folyamatok és tantervek helyenkénti transznacionalizálása (global studies) is. Nem elegendő többé az individualizáció korszakában a fiatalokat „meglévő normák flexibilis elsajátításában” támogatni, hanem sokkal mélyebb dolgokról van szó, ahogy Michael Brater írja, kívánatos, az önállóan cselekvő és tájékozódó egyéniség kialakulása. Ma minden fiatalnak teljesen önszántából kell tanulni azért, hogy az életét irányítani tudja, hogy a dolgokat megtanulja, kipróbálja, egy nyitott folyamatot alakítson.

c. Nem szabad mitizálni az akkreditációt. Az EU-hoz való csatlakozás után, hogy megvalósuljon az EU egyik legfontosabb társulási pontja, a mun-

kaerő szabad vándorlása, a bolognai elvek alapján létrejön földrészünk felsőoktatási rendszerei között az átjárhatóság, az oklevelek kölcsönös elismerése. A 916/2005-ös Kormányrendelet ennek érdekében 69 szakágban 250 szak indítását ajánlja az európai munkaerőpiachoz alkalmazkodás szellemében. A 87/2006-os törvény pedig rendelkezik azoknak a minőségbiztosító és -mérő standardoknak a kidolgozásáról, amelyek eredményeitől függ majd a működési engedély megadása vagy megvonása. Eltűnik tehát a vita-indító írásban „szürke-fekete” zónának nevezett áttekinthetetlen, gyakran politikailag is befolyásolt mező, kizáródik a „kapcsolatok ápolása” fejezet. Teljesen igaza van Papp Z. Attilának: a jogszabályok maximális betartásának stratégiáját kell gyakorolnia a Sapientia - EMTE-nek az akkreditáció (amely immár nem örökre adott, hanem újból és újból meg kell felelni az évenkénti önértékelésnek és az ötvenkénti külső felméréseknek) és a minőségbiztosítás terén.

d. A nemzetközi toplistákon szereplő egyetemek fontos ismérve az oktatás és kutatás szimbiózisa. Nem ennek az írásnak a tárgya értekezni az ilyen struktúrák építésének módszertanáról. Azonban néhány lényeges szempontra ki kell térnünk. A Sapientia - EMTE új arculatának megrajzolásakor figyelembe vehető, hogy az intézmény missziójának meghatározásakor azt állítottuk: térségi szükségletek lefedésére is szolgálhat. Nemcsak a hagyományos, Humboldt-típusú egyetemi struktúrában képzelhető el ennek a misszióknak a megvalósítása, hanem inkább a szolgáltató egyetem koncepciója keretében, ahogyan ez kortársi világunkban egyre inkább általános gyakorlattá válik. Térségfejlesztéshez szükséges kutatások végezhetőek el az intézményben, a szerződő felek az önkormányzatokon, állami szakfelügyeleten túl a helyi gazdaság szereplői is lehetnek. Erre még nem történt kísérlet: bevonni a gazdasági szereplőket. Több irányban hathatna jótékonyan egy ilyen próbálkozás: a helyi közösségben alakítaná az „én intézményem” közérzetét (lásd: nemzeti intézmény gondolatát), új forrásokat vonna be a finanszírozásba.

Hogyan szervezhető az egyetem falai között a kutatás intézményesülése? Történt egy fontos lépés, a KPI létrehozása. A vitaindító felvetésére válaszolva: ezt a kutatási intézménycsírát kellene megerősíteni, nemcsak a Sapientia - EMTE-n belül folyó kutatás koordinálására, hanem az erdélyi magyar tudományosság fejlesztésében vállalt szerepét lehetne bővíteni (majdan megfelelő infrastruktúrával is ellátni), így megszülethetne az a kutatási központ, amelyben egyaránt művelhetőek lennének az anyanyelvhez közvetlenül kapcsolódó tudományágak, valamint a térségfejlesztési kutatások. Egy ilyen intézményesült központ stabilabb koordinálást nyújthat,

mint a KPI-hez hasonló, a támogatási rendszerek kénye-kedvének kitett más erdélyi háttérintézmények.

e. A modern menedzsment kérdéskörében nem csupán arról van szó, hogy újjászervezendő az egyetem struktúrája, szabályozandó az alapítvány és a szenátus viszonya és jogköre, kidolgozandó az intézmény SZMSZ-e. Itt is újra kell gombolni a mellényt. Mai napig sem véglegesítődött az egyetem stratégiáját, konkrét fejlesztési elképzeléseit rögzítő dokumentum, amely az intézmény minden szegmensére kiterjed. Ilyen alapokmány nélkül ma már sehol a világon nem működik (a nemzetközi versenyben is jegyzett) egyetem. Csakis ez a stratégiai alapokmány biztosíthatja azt az átláthatóságot, tervezhetőséget, a fejleszthetőséghez szükséges humán- és anyagi forrásokat, amelyek a minőségbiztosításhoz elengedhetetlenek. A modern menedzsment bevezetésére irányuló törekvés csak az ilyenfajta gondolkodás végső formába öntése után kezdődhet el. Általában a klasszikus menedzsment alkonyáról szoktak szólni. A korszerű menedzsment ismertető jegye a kapcsolat az egyetem, a gazdaság, a kultúra és a civil élet szereplői között. Idekívánkozik még egy gondolat a tömeg- és elitképzés paradoxonának feloldására vonatkozóan: az elitképzés a bolognai rendszer második- és harmadik fokán kerülhet előtérbe, létkérdés tehát az egyetemépítésben, hogy megteremtődjenek a feltételek e két fok létrehozására is. A jelenlegi állapotot az is minősíti, hogy az ebben a kérdéskörben felvetett problémák jövőbeni megoldásra várnak, holott a minőségi versenyben ezek nélkül helytállni nem lehet.

III. Jövőkép

A vitaindító írás felteszi a kérdést: mi lesz 15 év múlva? Burkoltan az is kiolvasható a felvetésből, hogy ilyen időtávlatban helytálló-e anyanyelvű oktatási keretekről szólni, globalizálódó világunk mindent elsöprő egyneműsítése vajon nem vezet nyelvi egyneműsítéshez is? Mára azonban egyértelművé vált, hogy az egyesült Európa nem egy jellegét veszített, nivellált halmazává válik, hanem az „egyesült szülőfölkék” Európájává, ahol a kulturális különféleség elve a szociális és a gazdasági fejlődésben is központi érték. Alapvető trenddé vált, hogy a globalizáció együtt jár a lokális kultúrák felértékelésével; jól fejezi ki ennek lényegét az új szakszó: glocalizáció.

Kultúrpolitikai szempontból ez azt jelenti, hogy országonként egyéni módzatokra van szükség a nemzeti sajátosságok megőrzéséhez, még ha ezek beillesztendők is a nemzetközi szabályozások rendjébe. A jövőendő Európája a régiók és az újjászerveződő identitások földrésze lesz – a jelek

szerint. Ha ehhez hozzátesszük, hogy erősödik az 1996-os Maastricht II. néven számotartott kormányközi konferencia elveinek továbbfejlesztési szándéka, amely előirányozza a szubszidiaritás elvének kiterjesztését szubnacionális szintekre, világossá válik, hogy a kisebbségben élő közösségek önálló entitássá válása erősödni fog, életvilág hálózatuk alrendszerei önálló, belső logikáik szerint működhetnek majd. Ha nem is szűnnek meg a nemzetállamok, oly mértékben kell lemondaniuk egyes kompetenciáikról, hogy az előbb vázolt trendnek nem állhatnak ellent. A saját nyelv és kultúra értéként való kezelésének azonban csak akkor van értelme, ha versenyképes tudást termelünk. Ezért az egységes európai oktatási térséghez való csatlakozás kiemelt feladat. Ennek módszertana azonban már egy másik tanulmány tárgya lehet.